

О. В. Зварич, кандидат економічних наук,
начальник відділу організації обміну та аналізу
інформації управління адміністрування платежів
Міністерства фінансів України

ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ СУДОВОГО ЗБОРУ І ДЕРЖАВНОГО МИТА

Визначено сутність, правову природу й місце судового збору і державного мита в системі обов'язкових платежів; проаналізовано динаміку їх надходжень до державного бюджету.

Определены сущность, правовая природа и место судебного сбора и государственной пошлины в системе обязательных платежей; проанализирована динамика их перечислений в государственный бюджет.

Identified entity, the legal nature and place of court fee and State duties in the system of obligatory payments; analyzed the dynamics of their before-related to the State budget.

Ключові слова. Державне мито, судовий збір, судові витрати, витрати на інформаційно-технічне забезпечення судового процесу.

Вступ. Початок формування державного мита припав на 1991–1992 рр., тобто на період створення податкової системи в Україні. Державне мито справляється відповідно до декрету Кабінету Міністрів України від 21 січня 1993 р. № 7-93 “Про державне мито” (далі – Декрет) [1], Інструкції про порядок обчислення та справляння державного мита [2], затвердженої наказом Міністерства фінансів України від 07.07.2012 р. № 811, яка прийнята на заміну попередньої, затвердженої наказом Головної державної податкової інспекції України від 22.04.1993 р. № 15 [3]. Державне мито слід відрізняти від мита – непрямого податку, який накладається на товари, що переміщуються через митний кордон (тобто ввезення/вивезення чи транзит), включається до ціни товарів під час їх реалізації та сплачується за рахунок кінцевого споживача. Поряд із державним митом є ще одне джерело надходжень до бюджету – судовий збір. Сучасні норми законодавства, що регулюють справляння державного мита і судового збору, досить суперечливі, адже у фінансовому праві вивченню інституту цих зборів приділено недостатньо уваги. Аналіз основних проблем нормативного регулювання державного мита і судового збору має важливе теоретичне й практичне значення, тому питання адміністрування цих зборів потребує дослідження і вдосконалення.

Концептуальні основи побудови національних митно-тарифних систем обґрунтовано у фундаментальних працях визначних зарубіжних (Г. Кері, П. Кругмана, Д. Рікардо, А. Сміта, В. Столлера) та вітчизняних дослідників (Д. А. Бекерської, Л. К. Воронової, О. Б. Єгорова, С. Т. Кадькаленка, М. П. Кучерявенка, А. А. Нечая, О. П. Орлюка, П. В. Пашка, А. М. Соколовської, І. І. Янжула). Однак державне мито все ще залишається малодослідженим, а судовий збір взагалі майже не зустрічається в наукових працях. Тому ці два збори потребують детальнішого вивчення.

Постановка завдання. Мета статті – на основі правового регулювання державного мита і судового збору з'ясувати їхню сутність; дослідити правову природу; визначити їх місце в системі обов'язкових платежів; проаналізувати динаміку надходження до державного бюджету в розрізі бюджетів і фондів; сформулювати теоретичні висновки щодо справляння й адміністрування, внести пропозиції з удосконалення національного фінансового законодавства.

© О. В. Зварич, 2013

Об'єкт дослідження – мито і судовий збір як джерело формування доходів державного бюджету, предмет – норми чинного законодавства у сфері правового регулювання зазначених зборів.

Результати дослідження. Державне мито – грошова сума, що стягується в нотаріальних конторах, органах Міністерства закордонних справ України, Міністерства внутрішніх справ, відділах державної реєстрації актів цивільного стану, міських, сільських, селищних радах та інших уповноважених на те органах за вчинення ними дій з об'єктами нерухомого майна і видачу документів, що мають юридичне значення.

Відповідно до Декрету це мито сплачується за вчинення нотаріальних дій державними нотаріальними конторами і виконавчими комітетами; за державну реєстрацію актів цивільного стану; за видачу документів на право виїзду за кордон; за видачу паспорта громадянина України; за прописку громадян або реєстрацію місця проживання; за видачу дозволів на право полювання та рибальства; за операції з емісії цінних паперів; за реєстрацію деривативів; за операції з об'єктами нерухомого майна, що здійснюються на товарних біржах; за видачу охоронних документів (патентів і свідоцтв) на об'єкти інтелектуальної власності тощо.

Згідно зі ст. 2 “Об'єкти справляння державного мита” Декрету (в редакції, чинній до введення в дію Закону України від 08.07.2011 р. № 3674-VI “Про судовий збір” [4]) державне мито також справлялося:

1) із позовних заяв, заяв щодо переддоговірних спорів, заяв (скарг) у справах окремого провадження і скарг на рішення, прийняті стосовно релігійних організацій, з апеляційних скарг на рішення судів і скарг на рішення, що набрали законної сили, а також за видачу судами копій документів;

2) із позовних заяв і заяв кредиторів у справах про банкрутство, що подаються до господарських судів, апеляційних і касаційних скарг на рішення й постанови, а також заяв про їх перегляд за нововиявленими обставинами.

Проте в Кодексі адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747 [5] (далі – КАСУ) і Цивільному процесуальному кодексі України від 18.03.2004 р. № 1618 (далі – ЦПКУ) [6] визначено, що судові витрати складаються із **судового збору** та витрат, пов'язаних із розглядом справи, а в Господарському процесуальному кодексі України від 06.11.1991 р. № 1798 (далі – ГПКУ) [7] визначено, що судові витрати складаються з державного мита, ... витрат на інформаційно-технічне забезпечення судового процесу та інших витрат, пов'язаних із розглядом справи.

Отже, щодо визначення поняття судових витрат у зазначених кодексах існувала законодавча неузгодженість: з одного боку, це “судовий збір” (відповідно до КАСУ і ЦПКУ), а з іншого – державне мито (ГПКУ). Для врегулювання такої неузгодженості в перехідних положеннях КАСУ і ЦПКУ було визначено, що до набрання чинності законом, який регулює порядок сплати й розміри судового збору, судовий збір під час звернення до суду сплачується в порядку й розмірах, установлених законодавством для державного мита.

З 01.01.2006 р. судовий збір було вперше включено (Закон України від 06.10.2005 р. № 2960) окремим п. 27 до ст. 14 “Загальнодержавні податки і збори (обов'язкові платежі)” Закону України “Про систему оподаткування” [8]. Таким чином, у 2005 р. до загальнодержавних податків і зборів (обов'язкових платежів) належали: мито (п. 5), державне мито (п. 6), судовий збір (п. 27). Водночас згідно зі ст. 9 Податкового кодексу України від 02.12.2010 р. № 2755-VI (ПКУ) [9] ні державне мито, ні судовий збір не включено до переліку загальнодержавних податків та зборів, хоча вони є платою за державні послуги. Натомість мито залишається у складі загальнодержавних податків та зборів відповідно до пп. 9.1.16 п. 9.1 ст. 9 ПКУ, а відносини, пов'язані з установленням і справлянням мита, регулюються митним законодавством.

З огляду на зазначене судовий збір є частиною державного мита, яке сплачується з позовних заяв, поданих до судів різних інстанцій.

Це підтверджується такими законодавчими актами України:

• *Господарський процесуальний кодекс України*: у ст. 44 ГПКУ в редакції 1991 р. зазначено, що арбітражні витрати складаються з *державного мита*, сум, що підлягають сплаті за проведення експертизи, призначеної арбітражним судом, послуги перекладача, а також інших витрат, пов'язаних із розглядом справи. Після внесення змін до ГПКУ Законом України від 21.06.2001 р. № 2539-III було замінено поняття “арбітражні витрати” на “судові витрати”, після чого ст. 44 із 2001 р. набула такого вигляду: “Судові витрати складаються з державного мита, ... витрат на інформаційно-технічне забезпечення судового процесу та інших витрат, пов'язаних із розглядом справи”. З уведенням у дію Закону України від 08.07.2011 р. № 3674 “Про судовий збір” (далі – Закон № 3674) зі ст. 44 фразу “витрат на інформаційно-технічне забезпечення судового процесу” було виключено, а слова “державного мита” замінено словами “судового збору”. Таким чином, з 1 листопада 2011 р. **судові витрати** складаються із судового збору; сум, що підлягають сплаті за проведення судової експертизи, призначеної господарським судом; витрат, пов'язаних з оглядом та дослідженням речових доказів у місці їх розташування; оплати послуг перекладача, адвоката й інших витрат, пов'язаних із розглядом справи;

• *Кодекс адміністративного судочинства України*, у ст. 87 якого ще з 2005 р. вживається термін “судовий збір”, котрий означає один із видів судових витрат:

• *Цивільний процесуальний кодекс України*, у ст. 79 якого ще з 2004 р. уживається термін “судовий збір”, що також означає один із видів судових витрат. Окрім того, пп. 1 цієї статті визначено, що до витрат, пов'язаних із розглядом судової справи, належать витрати на інформаційно-технічне забезпечення. А в ст. 81 “Витрати на інформаційно-технічне забезпечення розгляду справи” ЦПКУ наведено перелік таких витрат [10].

(Довідково: ст. 81 і пп. 1 ст. 79, що стосувалися витрат на інформаційно-технічне забезпечення, повністю виключено з ЦПКУ у зв'язку з набранням чинності Закону № 3674).

Отже, відповідно до положень зазначених кодексів під час звернення до суду сплачувалися два платежі: 1) судовий збір, порядок сплати й розміри якого встановлювалися законодавством як для державного мита; 2) витрати на інформаційно-технічне забезпечення розгляду справи, порядок сплати й розміри котрих визначалися Постановою Кабінету Міністрів України від 21.12.2005 р. № 1258 “Про затвердження Порядку оплати витрат з інформаційно-технічного забезпечення судових процесів, пов'язаних із розглядом цивільних та господарських справ, та їх розмірів” [11], що втратила чинність згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 30.11.2011 р. № 1224 [12].

Верховна Рада України 08.07.2011 р. прийняла Закон № 3674 (набрав чинності з 01.11.2011 р.), котрим було внесено зміни до КАСУ, ЦПКУ та ГПКУ в частині вилучення положення щодо сплати витрат на інформаційно-технічне забезпечення судового процесу. У тексті цих кодексів слова “державне мито” замінено на “судовий збір”.

Таким чином, із позовних та інших заяв, котрі подаються до суду та господарського суду, з апеляційних і касаційних скарг на рішення й постанови господарських судів, тобто позовних заяв, передбачених процесуальним законодавством, державне мито й витрати на інформаційно-технічне забезпечення судового процесу нині не сплачуються, замість них сплачується судовий збір. Тому з Декрету вилучено п. 1 і 2 ст. 2, згідно з якими державне мито справлялося: 1) із позовних заяв, заяв з переддоговірних спорів, заяв (скарг) у справах окремого провадження і скарг на рішення, прийняті щодо релігійних організацій, з апеляційних скарг на рішення судів і скарг на рішення, що набрали законної сили, а також за видачу судами копій документів; 2) із позовних заяв і заяв кредиторів у справах про банкрутство,

що подаються до господарських судів, апеляційних і касаційних скарг на рішення та постанови, а також заяв про їх перегляд за нововиявленими обставинами.

Ст. 4 Закону № 3674 визначено, що судовий збір справляється у відсотковому співвідношенні до ціни позову від мінімальної заробітної плати в місячному розмірі, встановленої законом на 1 січня календарного року, в якому відповідна заява або скарга подається до суду, та у фіксованому розмірі. Ст. 8 Закону України “Про Державний бюджет України на 2013 рік” від 06.12.2012 р. № 5515-VI [13] на 01.01.2013 р. мінімальна заробітна плата встановлена в розмірі 1147 грн.

Таблиця 1

**Надходження державного мита й судового збору
до зведеного бюджету України у 2007–2012 рр., млн грн**

Платежі	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Державне мито, всього	588,5	707,0	829,9	747,1	716,0	332,4
в тому числі до загального фонду: державного бюджету	353,3	427,6	488,3	451,7	447,3	221,7
місцевого бюджету	235,2	279,4	341,5	295,4	268,6	110,7
Судовий збір *	–	–	–	–	138,0	948,3
Разом (державне мито + судовий збір)	588,5	707,0	829,9	747,1	854,0	1280,7

*Надходження до спеціального фонду державного бюджету.

Примітка. Складено автором за даними Державної казначейської служби України.

Державне мито сплачується до загального фонду як державного, так і місцевих бюджетів, судовий збір – тільки до спеціального фонду державного бюджету. Як видно з табл. 1, надходження державного мита у 2012 р. порівняно з 2011 р. зменшились майже вдвічі. Водночас надходження судового збору були майже втричі більші, ніж державного мита. Отже, відбулось “перетікання” платежів з одного виду в інший. Тому їх слід розглядати тільки вкупі.

У ч. 2 ст. 45 Бюджетного кодексу України від 08.07.2010 р. № 2456-VI [14] визначено, що Державна казначейська служба України веде бухгалтерський облік усіх надходжень до державного бюджету України та за поданням органів, які контролюють їх справляння, здійснює повернення коштів, помилково або надміру зарахованих до бюджету. Відповідно до ч. 7 цієї статті перелік податків і зборів (обов’язкових платежів) та інших доходів бюджету за бюджетною класифікацією в розрізі органів, що контролюють справляння надходжень до бюджету, встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Органи, що контролюють справляння надходжень до бюджету, визначено Постановою Кабінету Міністрів України від 16.02.2011 р. № 106 “Деякі питання ведення обліку подат-

---

ків і зборів (обов'язкових платежів)” та інших доходів бюджету” [15] (зі змінами, внесеними Постановою Кабінету Міністрів України від 05.04.2012 р. № 277 [16]). Відповідно до цієї постанови контроль за справлянням судового збору (код бюджетної класифікації 22030000) покладено на Верховний Суд України, Державну судову адміністрацію України, Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Вищий господарський суд України, Вищий адміністративний суд України.

Крім того, Порядком казначейського обслуговування доходів та інших надходжень державного бюджету, затвердженим наказом Державного казначейства України від 19.12.2000 р. № 131 [17] (зі змінами і доповненнями), передбачено, що в регламентований час за результатами обробки інформації органи Державного казначейства України щоденно формують виписки з аналітичних рахунків, відкритих у цих органах у вигляді електронного реєстру розрахункових документів, та в разі потреби роздруковують їх.

Зазначені виписки в електронному вигляді подаються органам, що контролюють справляння надходжень до бюджету, відповідно до затверджених порядків взаємодії Державного казначейства України з названими органами. У разі відсутності зазначених порядків взаємодії іншим органам, що контролюють справляння надходжень бюджету, виписки надаються за їх зверненням.

Відповідно до ст. 9 Закону України “Про судовий збір” він зараховується до спеціального фонду Державного бюджету України і спрямовується на забезпечення правосуддя, зміцнення матеріально-технічної бази судів, включаючи створення та забезпечення функціонування Єдиної судової інформаційної системи, веб-порталу судової влади, комп'ютерних локальних мереж, сучасних систем фіксування судового процесу, придбання й обслуговування комп'ютерної та копіювально-розмножувальної техніки, впровадження електронного цифрового підпису.

Однозначно можна погодитись із формуванням джерела доходів і видатків судового збору за рахунок спеціального фонду державного бюджету, якщо це повною мірою посприяло розвитку судової системи в Україні. Якщо ж ні – то судовий збір слід зараховувати до загального фонду Державного бюджету і прирівняти до державного мита.

У той же час станом на 1 вересня 2013 р. у Верховній Раді України зареєстровано 18 законопроектів про внесення змін до Закону України “Про судовий збір”. З них 15 законопроектів (83 %) стосуються звільнення від сплати судового збору, зокрема деяких міністерств та їх територіальних органів, державних служб, місцевих фінансових органів та органів місцевого самоврядування.

Звільнення органів виконавчої влади від сплати судового збору не узгоджується з п. 2 ч. 3 ст. 129 Конституції України, відповідно до якого основними принципами судочинства в Україні є рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом. Тому Комітет Верховної Ради з питань верховенства права та правосуддя рекомендував Верховній Раді України відхилити певні законопроекти.

Якщо ці законопроекти будуть розглянуті й проголосовані у Верховній Раді, то їх прийняття призведе до зменшення надходжень судового збору до державного бюджету.

Література

1. Про державне мито [Електронний ресурс] : декрет Кабінету Міністрів України від 21 січня 1993 року № 7-93. – Режим доступу : <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/7-93>.
2. Про затвердження Інструкції про порядок обчислення та справляння державного мита [Електронний ресурс] : наказ Міністерства фінансів України від 07.07.2012 № 811. – Режим доступу : <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1623-12>.

-
3. Про затвердження Інструкції про порядок обчислення та справляння державного мита [Електронний ресурс] : наказ Головної державної податкової інспекції України від 22.04.1993 № 15. – Режим доступу : <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0050-93>.
  4. Про судовий збір [Електронний ресурс] : Закон України від 08.07.2011 № 3674. – Режим доступу : <http://www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3674-17>.
  5. Кодекс адміністративного судочинства України [Електронний ресурс] : Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. – Режим доступу : <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.
  6. Цивільний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. – Режим доступу : <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
  7. Господарський процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII. – Режим доступу : <http://www.zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>.
  8. Про систему оподаткування [Електронний ресурс] : Закон України від 25.06.1991 № 1251. – Режим доступу : <http://www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1251-12>.
  9. Податковий кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. – Режим доступу : <http://www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
  10. Ст. 81 і підпункт 1 ст. 79, який стосувався витрат на інформаційно-технічне забезпечення, повністю вилучено з ЦПКУ у зв'язку з набранням чинності Закону № 3674.
  11. Про затвердження порядку оплати витрат з інформаційно-технічного забезпечення судових процесів, пов'язаних із розглядом цивільних та господарських справ та їх розмірів [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.12.2005 № 1258. – Режим доступу : <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1258-2005>.
  12. Про внесення змін до п. 3 Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для створення Національного культурно-мистецького та музейного комплексу “Мистецький арсенал”, та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.11.2011 № 1224. – Режим доступу : <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1224-2011>.
  13. Про Державний бюджет України на 2013 рік [Електронний ресурс] : Закон України від 06.12.2012 № 5515-VI. – Режим доступу : <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5515-17>.
  14. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 08.07.2010 № 2456-VI. – Режим доступу : <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
  15. Деякі питання ведення обліку податків і зборів (обов'язкових платежів) [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 16.02.2011 № 106. – Режим доступу : <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/106-2011>.
  16. Про внесення змін у додаток до Постанови Кабінету Міністрів України від 11.02.2011 № 106 [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 05.04.2012 № 277. – Режим доступу : <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/277-2012>.
  17. Про затвердження Порядку казначейського обслуговування доходів та інших надходжень державного бюджету [Електронний ресурс] : наказ Державного казначейства України від 19.12.2000. № 131. – Режим доступу : <http://www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0067-01>.